

ศิลปินแห่งชาติปราชญ์ด้านหมอลำของชาวจังหวัดอุบลราชธานี

The Scholarly National Artists of Morlum
in Ubon Ratchathani Province

ศิริเพ็ญ อัดไพบูลย์, วินัย จำปาอ่อน, จุฑามาส ชมผา*

Siripen Attapaiboon, Vinai Champa-on, Chuthamas Chompha

บทคัดย่อ

หมอลำเป็นการแสดงพื้นบ้านที่โดดเด่นประเภทหนึ่งของภาคอีสานและมีพัฒนาการที่น่าสนใจ ในอดีตหมอลำเป็นเพียงมหรสพเดียวที่เป็นความบันเทิงให้แก่คนอีสาน รูปแบบการแสดงไม่ซับซ้อน ประกอบด้วยหมอลำฝ่ายชาย หมอลำฝ่ายหญิงและมีเพียง แคน เครื่องดนตรีเพียงหนึ่งชิ้น หมอลำก็ทำการแสดงด้วยการ ร้องตอบโต้คารมโวหารในเชิงเกี้ยวพาราสีระหว่างกันไปได้ ทั้งยังสามารถสะกดผู้ชมได้เนิ่นนานอย่างน่าอัศจรรย์ สิ่งที่สามารถสะกดคนดูได้ตลอดการแสดงนั้น คือ ไหวพริบปฏิภาณ ทักษะ และความเชี่ยวชาญด้านภาษาของหมอลำเรื่องราวที่นำมาร้อยเรียงในการแสดงแต่ละครั้ง ต้องเป็นเรื่องที่สนุกและให้ทั้งคตีสอนใจแก่ผู้ชม ดังนั้น หมอลำฝ่ายชาย หรือหมอลำฝ่ายหญิง ล้วนแล้วต้องฝึกฝนอย่างเข้มข้นและเป็นระยะเวลายาวนาน จึงจะเป็นคณะหมอลำที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและนำมาซึ่งรายได้ให้แก่หมอลำคณะนั้น ๆ แม้ว่าในปัจจุบันรูปแบบการแสดงหมอลำเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก และมหรสพมีหลากหลายให้ผู้ชมได้เลือกเสพตามความพอใจ ความนิยม “หมอลำ” ไม่ด้อยลงเลย และหมอลำแบบดั้งเดิมก็ยังคงเป็นที่สนใจของผู้ชมที่ยังต้องการรับชมหมอลำเป็นมากกว่า ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน แต่หมอลำสะท้อนจิตวิญญาณ คติความเชื่อและภูมิปัญญาของคนอีสานได้อย่างสมบูรณ์ กระทรวงวัฒนธรรม จึงพิจารณาให้มีรางวัลศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ในปี พ.ศ. 2529 เป็นครั้งแรก เมื่อสืบค้นประวัติของหมอลำที่ได้รับรางวัลศิลปินแห่งชาติ จึงได้พบจุดรวมที่น่าสนใจคือ ศิลปินแห่งชาติ (หมอลำ) หลายคนเคยมีช่วงหนึ่งในชีวิตที่พำนักในจังหวัดอุบลราชธานี และเคยทำคุณูปการต่อจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งจะนำเสนอโดยละเอียดต่อไป

คำสำคัญ: ศิลปินแห่งชาติ , ปราชญ์ด้านหมอลำ, อุบลราชธานี

* อาจารย์สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาท้องถิ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Abstract

Morlum is a distinctive folk performance in the northeast of Thailand. In the past it was the only entertainment form available for people in this part of the country. Then the performance was not complicated, comprising only one male performer and one female performer. The show was accompanied by only Kan, the Isan-style mouth organ musical instrument. While performing, the folk actors or singers would have a rhetorical debate with the other side, and they occasionally used flowery words to address and court one another. Their performance could mesmerize the audiences. What played the vital role throughout the show was wit, skills and expertise on the part of the performers in using the words. The story narrated or used in the performance was typically joyous, interesting and didactic for the spectators. To be skilled performers, they had to undergo an arduous practice for a very long period. With popularity of the performers came the earning for them. These days Morlum has markedly changed from the original form. In addition, entertainments in today's world are available in various forms. However, popularity of Morlum does not decline. A traditional version of Morlum remains attractive or appealing to many people. This is because it is more than a folk art or performance, it perfectly reflects the spirit and soul, beliefs and indigenous wisdom of Isan people. Considering the important role of Morlum as described, the Ministry of Culture had conferred the National Artist Award in the Performing Art (Morlum) for the first time in 1986. Based on the life background of Morlum performers who won the National Artist Prize, it was found that there were some common grounds. Many of these performers once in their lifetime used to live in Ubonratchathani and also made a significant contribution to the province.

Keywords: scholarly national artist, Morlum, Ubon Ratchathani

บทนำ

ความสำคัญในการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่เป็นที่ยอมรับว่ามีบทบาทต่อการอบรมเลี้ยงดูตลอดจนถ่ายทอดความรู้ ทั้งด้าน ศาสนา ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ภาษาวรรณคดี ที่คอยหล่อหลอมจิตใจของชาวอีสานให้มีความรักและภูมิใจในภาษาและ ศิลปะการแสดง ตลอดจนยึดครองประเพณีควบคู่กับวิถีชีวิต มาจากโบราณกาลจนถึงปัจจุบันก็ยังมิมีบทบาทต่อชีวิต และสังคมคือหมอลำ จนกระทั่งมีท่านผู้รู้อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี สุธี มากบุญ ได้กล่าวไว้ว่า “หมอลำ ไม่มีวันตายจากลมหายใจชาวอีสาน” (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2548, หน้า 3)

ศิลปะการแสดงพื้นบ้านบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่เป็นทั้ง วิถีชีวิตและมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกถ่ายทอดจากมนุษย์รุ่นแล้วรุ่นเล่าวัฒนธรรมบางอย่างที่ทนต่อสภาวะ การเปลี่ยนแปลงทางโลกาภิวัตน์ไม่ไหวก็ต้องหายไป บางอย่างที่ยังทนและสามารถประยุกต์สู่การเปลี่ยนแปลงได้ก็ สืบทอดกันต่อมาชาวอุบลราชธานีได้เข้าสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่หมอลำ มีการบันทึกแผ่นเสียงขึ้นเป็นครั้งแรก คือหมอลำกลอนฉายา คุณหญิง ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงคือ หมอลำจอมศรีมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ ทำให้หมอลำ มีชื่อเสียงเพราะเป็นสื่อพื้นบ้านที่เข้าถึงประชาชนในท้องถิ่นได้ดีที่สุดในยุคนั้นแล้วจึงพัฒนามาเป็นหมอลำซิ่งซู่ หมอลำเรื่องตลกกลอน หมอลำเพลินกกาขาว หมอลำเียง หมอลำลูกทุ่ง หมอลำซิ่ง จนหมอลำสดริง แต่ก็ต้อง ย้อนรำลึกว่ามีพื้นฐานของหมอลำพื้นเป็นปฐมบทของการกำเนิดลำซิ่งเป็นการลำเพื่อเล่นงานมีทำนองแคนที่เรียก กันว่า ลาย “ตุ้มพื้ตุ้มน้อง” ของชาวอีสานตลอดมาจะแตกต่างกันแต่การใช้เสียงดนตรีประกอบที่พัฒนาตามยุค สมัยขึ้นอยู่กับกลำประเภทนั้น แต่ก็เข้าใจกันถูกต้องว่า แคน คือ เสียงดนตรี ประกอบลำมาโดยตลอด

จังหวัดอุบลราชธานี เป็นเมืองแห่งหมอลำ หรือ จะเรียกว่า “ราชธานีแห่งหมอลำ” นับตั้งแต่หมอลำ ฝ่ายชาย ที่ได้รับการคัดเลือกให้ เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) คนแรก คือ คุณพ่อทองมาก จันทะลือ ฉายา หมอลำอุทา อดีตเคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสมัย จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีจากนั้นก็ติดตามมาด้วย ศิลปินแห่งชาติ คุณพ่อเคน ดาเหลา ฉายา หมอลำเคนฮุด และ คนสุดท้ายฝ่ายชายได้แก่หมอลำ ป. ฉลาดน้อย ส่งเสริม ส่วนฝ่ายสตรีคนแรกได้แก่ ศิลปินแห่งชาติ ดร.ฉวีวรรณ ดำเนิน คนที่สองได้แก่ ศิลปินแห่งชาติ คุณแม่บุญเพ็ง ไผ่ผัวชัย และคนสุดท้ายในยุคนี ปี พ.ศ. 2556 ก็ได้รับ พระราชทานเข็ม ศิลปินแห่งชาติ อีกท่านหนึ่ง คือ ศิลปินแห่งชาติ คุณแม่บ้านเย็น (นิตยา) รากแก่น ล้วนแต่มี ถิ่นฐานกำเนิด และบ้านเกิดอยู่ที่อุบลราชธานี ยกเว้น คุณพ่อทองมาก จันทะลือ มีถิ่นกำเนิดที่ขอนแก่นแต่มาสร้าง ครอบครัวยุคและทำงานที่จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งท่านก็ได้เสียชีวิตไปแล้วเช่นกันกับคุณแม่ศิลปินแห่งชาติ บุญเพ็ง ไผ่ผัวชัยที่เป็นภรรยาของคุณพ่อศิลปินแห่งชาติเคน ดาเหลา ปัจจุบัน ณ ขณะนี้ก็ยังคงเหลือ ศิลปินแห่งชาติ อุบลราชธานีอีก 4 ท่าน ล้วนแต่เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขชาวอุบลราชธานี สมภาคภูมิใจ ในคำว่า “ราชธานีแห่ง หมอลำ” ผู้เขียนจะนำเสนอประวัติและผลงานศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ทั้ง 6 ท่านดังนี้

นายทองมาก จันทะลือ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) พ.ศ. 2529

1. ประวัตินายทองมาก จันทะลือ

นายทองมาก จันทะลือ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) พ.ศ. 2529 (ปัจจุบัน ถึงแก่กรรม) เกิดเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น 15 ค่ำ เดือนที่ 3 ปีชวด หรือเกิดวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 ณ บ้านเลขที่ 6 บ้านชีท่าม่วง ตำบลชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น บิดาชื่อ นายสอน จันทะลือ มารดาชื่อ นางสมบุรณ์ จันทะลือ มีพี่น้องร่วมสายโลหิต 8 คนที่อยู่ปัจจุบันบ้านเลขที่ 156 หมู่ 5 ตำบลเมืองศรี อำเภอ

วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษา โรงเรียนบ้านชีท่าม่วง ตำบลชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่ได้เรียนต่อเนื่องจากขาดแรงงานหลักในครอบครัว

2. ผลงานของนายทองมาก จันทะลือ

นายทองมาก จันทะลือ มีผลงานการแสดงดีเด่น เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในภาคอีสาน ในวัยเรียน ครูทองมาก มีความสามารถทำเครื่องดนตรีพื้นเมือง แข่งขันกับผู้อื่นคือ “โหวด” และเรียนรู้วิธีการเป่าแคน และเป่าใบไม้ ได้ฝึกหัดและศึกษาการเป็นหมอลำกับพระอาจารย์อ่อน อาจารย์คำผาย โยมาและแตกฉานในกลอนลำ ครูทองมาก จันทะลือ แสดงหมอลำครั้งแรกกับหมอลำหญิงชื่ออ่อนตา หมอแคนชื่อนายลัง ได้รับรางวัลชนะเลิศในเรื่องกลอนลำและได้ชนะเลิศหลายครั้งในการประกวด นายทองมาก จันทะลือ ประชาชนเรียก หมอลำภูทา เพราะทำงานเป็นโฆษกชื่อดังของบริษัทโอเอสเอส (เด็กเฮงหยู) จำกัดโฆษณาขายยา มียาหม่อง **“ภูทา ทาญ แก้ววงเวียน หน้ามืดตาลาย ไปรถลงเรือไปเหนือล่องใต้ ต้องพญาหม่องมาทาญ..ภูทา”** ใช้คำภาษาถิ่นอีสานโฆษณาจนสินค้าติดตาตรึงใจผู้ฟังทำให้ประชาชนเรียก หมอลำภูทา หรือคุณพ่อภูทา มาจนถึงปัจจุบัน

นายทองมาก จันทะลือ เป็นหมอลำที่ได้การยอมรับและยกย่อง โดยเฉพาะในเรื่องกลอนลำ ความสนุกสนานจากท่าทางลีลา บทบาทของกลอนลำในการร่ายรำ การยกคิ้วหลีวตา เป็นที่ถูกอกถูกใจคนดูจนได้รับการยกย่องเป็นหมอลำชั้นหนึ่งและถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านหมอลำ หมอลำกลอนให้แก่ลูกศิษย์และประชาชนทั่วไป ท่าฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์ โดยได้ถ่ายทอดให้กับ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทินกร อุตโพบูลย์ ใช้ในการแสดงจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ท่าฟ้อน งูเขียวลงไม้ ปลาไหลลงรู

ต่อมา นายทองมาก จันทะลือ ได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติในปี พ.ศ. 2529 ด้านศิลปะการแสดง (หมอลำคนแรก) และได้เป็นผู้ทำหน้าที่อบรมลูกศิษย์ถ่ายทอดให้กับคนรุ่นใหม่ร่วมกับสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี หรือวิทยาลัยครูอุบลราชธานี มาโดยตลอด ได้สืบทอดหมอลำรุ่นใหม่ให้กับจังหวัดอุบลราชธานีมาโดยตลอด จนถึงแก่กรรมในปี พ.ศ.2554

ภาพ 1 นายทองมาก จันทะลือ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) พ.ศ.2529
(ที่มา: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2549)

นายสุต ดาเหลา (หมอลำเคน ดาเหลา) ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) พ.ศ.2534

1. ประวัติหมอลำเคน ดาเหลา

หมอลำเคน ดาเหลา มีชื่อจริงว่า นายสุต ดาเหลา เกิดเมื่อวันอังคารที่ 3 เมษายน พ.ศ.2473 ปีมะเมีย (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) เชื้อชาติไทย สัญชาติไทย ภูมิลำเนาเดิมบ้านหนองเต่า อำเภอดงเจริญ จังหวัด

อุบลราชธานี บิดาชื่อนายโอ้ ดาเหลา มารดาชื่อนางจันแดง ดาเหลา มีพี่น้องรวม 7 คน เป็นชาย 3 คน เป็นหญิง 4 คน บิดามารดามีอาชีพเกษตรกร (ทำนา) หมอลำเคน ดาเหลา เรียนจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนบ้านหนองเต่าแล้วก็ออกมาช่วยพ่อแม่ทำนาเหมือนชาวอีสานทั่วไป แต่ด้วยความสนใจในการแสดงพื้นบ้านอีสานคือหมอลำ ที่มีอยู่ในตัวประกอบกับผู้มีความคิดป็นมาตั้งแต่เด็กหมอลำเคน ดาเหลา จึงได้เริ่มหัดเล่นหมอลำ ลีเกพื้นบ้าน และหนังประโมทัย โดยเริ่มหัดด้วยตัวเอง ประกอบกับในปี พ.ศ.2489 ได้เกิดโรคระบาดขึ้นในหมู่บ้านคือ โรคฝีดาษ หรือไข้ทรพิษ ระบาดไปทั่วหมู่บ้านในอีสานผู้คนล้มตายมาก ชาวบ้านจึงแยกย้ายกันไปอยู่ตามทุ่งนา ไม่มีการพบปะกันเท่าที่ควร หมอลำเคน ก็ได้ไปอาศัยอยู่ที่ทุ่งนาของตน และใช้เวลาว่างนอนท่องกลอนลำเล่นโดยอาศัยการได้สัมผัสสดจำ สืบทอดการแสดงและท่องกลอนที่จดจำมาจากหมอลำคง ดาเหลา ซึ่งเป็นพี่ชาย และเป็นหมอลำที่กำลังมีชื่อเสียงในละแวกบ้านของตน หมอลำเคน ดาเหลา ได้ยึดสืบทอดทำทางการแสดงและกลอนลำของพี่ชายเป็นหลักในการฝึก จนสามารถลำเองได้โดยไม่ต้องสอนให้พออายุได้ 16 ปี พี่ชายคือ หมอลำคง ดาเหลา ได้เสียชีวิตลงอย่างกะทันหัน หมอลำเคน ดาเหลา จึงถูกจับให้แสดงแทนพี่ชาย ด้วยความสามารถที่มีอยู่ในตัวประกอบกับเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูงมีปฏิภาณและสืบทอดลำที่โดดเด่น จึงสามารถแสดงหมอลำกลอนได้เป็นอย่างดี จนได้รับความนิยมในหมู่ชาวอีสานอย่างรวดเร็ว

2. ผลงานของหมอลำเคน ดาเหลา

หมอลำเคน ดาเหลา ได้ประกอบอาชีพทางด้านศิลปด้วยการเล่นหมอลำเพียงอย่างเดียว จนประสบความสำเร็จในด้านชื่อเสียง และมีฐานะทางเศรษฐกิจพอสมควร จนสามารถสนับสนุนให้บุตร-ธิดา ได้รับความศึกษาในระดับสูง ๆ และประกอบอาชีพอย่างมั่นคงได้ หมอลำเคน ดาเหลา มีภรรยา และบุตร ดังนี้ ภรรยาคนที่ 1 คือ นางเบญญ์ คำไม มีบุตรด้วยกัน 3 คน ภรรยาคนที่ 2 คือ นางพูนทรัพย์ ผาสา มีบุตรด้วยกัน 1 คน ภรรยาคนที่ 3 คือ นางคำพา ฤทธิพิศ มีบุตรด้วยกัน 6 คน และภรรยาคนที่ 4 คือ นางบุญเพ็ง ไผ่ผิวไชย ไม่มีบุตรด้วยกัน หมอลำเคน ดาเหลา ถึงแก่กรรมเมื่อ 9 ตุลาคม พ.ศ.2557 ด้วยวัย 85 ปี (ผู้จัดการออนไลน์, 2557)

หมอลำเคน ดาเหลา เป็นหมอลำที่จะถือว่า “อัจฉริยะ” ก็คงไม่ผิด ด้วยเหตุที่ว่า เริ่มการลำของตนเองหรือยึดอาชีพหมอลำโดยไม่มีการเรียนจากครูมาก่อน แต่ก็ได้ได้รับความนิยมและประสบความสำเร็จในอาชีพอย่างสูง จนได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติประจำปี พ.ศ.2534 จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วในขั้นต้นที่ว่า หมอลำเคน ดาเหลา เริ่มชีวิตการลำของตนเองด้วยการขึ้นลำแทนพี่ชายที่เสียชีวิตอย่างกะทันหัน แต่ด้วยความเพียรพยายามที่จะมีความก้าวหน้าในอาชีพมากขึ้น หมอลำเคน ดาเหลา จึงแสวงหาความรู้จากการเรียนธรรม บาลี สันนิทมูล จนแตกฉาน ฝึกการฟ้อน การลำด้วยตนเองโดยอาศัยการจดจำกลอนลำของหมอลำคนอื่น ๆ ที่ตนชอบมาเป็นแม่แบบ นอกเหนือจากการจดจำกลอนลำของพี่ชายของตนที่ได้ฝึกฝนมา จากความสนใจและมีใจรักเป็นทุนอยู่แล้ว เมื่อมีหมอลำใหญ่ ๆ มาลำที่หมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียงก็จะไปนั่งฟังตลอดคืน และจดจำวาดลำ (ทำนองลำ) ของหมอลำเหล่านั้นมาเป็นแม่แบบ แม้กระทั่งกลอนลำและวาดลำของหมอลำผู้หญิงที่ตนชอบก็จะนำมาฝึกลำตาม โดยจะไม่ยึดใครเป็นหลัก แต่จะใช้การผสมผสานเข้าเป็นแบบของตน แต่ก็ไม่ได้มากเพราะไม่ได้สมัครเป็นลูกศิษย์โดยตรง เข้าลักษณะ “ครูพักลักจำ” นอกจากนี้ยังได้ใช้กลอนลำของอาจารย์หนูอัด ซึ่งเป็นหมอลำดังในเวลานั้นมาฝึกลำ และใช้ลำมาจนกระทั่งสามารถแต่งกลอนลำเองได้ จึงใช้กลอนลำที่ตนแต่งลำมาจนกระทั่งปัจจุบัน (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2548, หน้า 37-40)

การแต่งกลอนลำของหมอลำเคน ดาเหลา เริ่มแต่งกลอนลำได้เองในราวปี พ.ศ. 2500 โดยอาศัยวิธีการแต่งตามประสบการณ์ในการลำ และศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมตามแหล่งความรู้ต่าง ๆ ที่พอจะหาได้ จนสามารถแต่งกลอนเพื่อใช้ลำเองและลูกศิษย์ได้ใช้ลำมากมาย กลอนลำที่ตนแต่งจะมีลีลาและจังหวะที่แปลกไปจากกลอนลำของหมอลำอื่น ๆ ในด้านเนื้อหาที่หลากหลาย เช่น ในด้านศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีอีสาน ประวัติศาสตร์ นิทาน กลอนลำแบบตลก กลอนลำเบ็ดเตล็ด เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้นำเอาสำนวนภาษาอีสานหรือ

สำนวนพญาอีสานมาแทรกไว้ในกลอนได้อย่างดีเยี่ยม จึงทำให้กลอนลามีเนื้อหาสาระ สัมผัสคล้องจองที่ดี และมีภาษาที่ลึกซึ้งกินใจแก่ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง เนื้อหาในกลอนแฝงไว้สุภาษิต หรือพญาแบบอีสาน (คติชน) ที่เรียบง่าย สามารถสอดแทรกคำสอนหรือแนวทางดำเนินชีวิตได้ครอบคลุมทุกมิติ อาทิ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านศาสนาขนบธรรมเนียมประเพณี ดังตัวอย่างกลอนอบรมสั่งสอนให้คนเข้าวัดฟังธรรม (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2548, หน้า 42)

การแต่งกลอนอบรมสั่งสอนให้คนเข้าวัดฟังธรรม

ขอเตือนญาติพี่น้องที่นับถือศาสนาพุทธ	อย่าขีมาฆวันนอนให้ตื่นตาทาคัน
ความจนแค้นดินแดนบ่คือเก่า	บาดหาข้าวขาดนาปลาขาดน้ำชืหลังโอ้อ่าวหา (คิดคะนึ่งหา บ่นถามถึง หวนระลึกถึง)
ฝนขาดฟ้าปลาขาดบึงหนอง	เมาแต่ตรองหาลายบไตร่ตรองดูพื้น (ลาย-ทาง,วิธีการ พื้น-พื้นเพ,ภูมิเดิม)
เชิญให้มันตาจ้องมองดูโลกแห่น	อย่าซีเหินแก่ได้ทะยานเด่นไล่หนาม
พระพุทธองค์กล่าวห้ามตรัสสั่งทายก	อุปาสกสิกาผู้ถือมั่น
ให้พากันหันหัวเข้าครองธรรมพุทธบาท	อย่าลีประมาทเบี่ยงศีลห้าอย่าไล (อย่าขาด,อย่าปล่อยปละละเลย)

(ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2548, หน้า 42)

ภาพ 2 นายเคน ดาเหลา ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) พ.ศ.2534

(ที่มา: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2549)

นางฉวีวรรณ พันธุ (ดำเนิน) ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) พ.ศ.2536

1. ประวัตินางฉวีวรรณ พันธุ (ดำเนิน)

นางฉวีวรรณ พันธุ หรือ ฉวีวรรณ ดำเนิน เกิดวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ.2488 ปัจจุบันอายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 4 หมู่ 4 บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นบุตรของ นายชวลี และนางแก้ว ดำเนิน มีพี่น้องทั้งหมด 6 คน ผู้ชาย 4 คน และหญิง 2 คน นางฉวีวรรณ พันธุ เป็นบุตร

คนที่ 3 และมีพี่สาวต่างมารดา เป็นศิลปิน (หมอลำ) อยู่กรมศิลปากรประเทศลาว ทางด้านครอบครัว นางฉวีวรรณ พันธุ ได้สมรสกับนายโกมินทร์ พันธุ ซึ่งเป็นชาวจังหวัดนครราชสีมา มีบุตรด้วยกัน 2 คน คือ นายพลาญชัย พันธุ และนางสาวพิสมัย พันธุ ด้านการศึกษา นางฉวีวรรณ พันธุ (ดำเนิน) เข้าศึกษาถึงระดับชั้นปีที่ 4 ที่โรงเรียนประจำหมู่บ้าน ต่อมาได้รับปริญญาเอก ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขานาฏศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้ศึกษาเรียนรู้หมอลำจากบิดา คือ นายชาติ ดำเนิน เมื่อนางฉวีวรรณ อายุประมาณ 14 ปี บิดาส่งไปศึกษาด้านหมอลำกับพี่สาวต่างมารดาที่นครเวียงจันทน์ พร้อมทั้งได้รับการเรียนรู้หาประสบการณ์โดยการช่วยพี่สาวลากลอน ออกรายการที่สถานีวิทยุของนครเวียงจันทน์ และได้ศึกษาหนังสือลาวด้วย ต่อมาในปี พ.ศ.2504 คุณพ่อไปรับตัวกลับประเทศไทย ได้ศึกษาเรียนรู้หมอลำจากบิดาเป็นเวลา 1 ปี บิดาจึงส่งไปศึกษาเรียนรู้หมอลำที่สำนักงานอบรมหมอลำอีสานจังหวัดอุบลราชธานี มีนายทองลือ แสนทวิสุข เป็นผู้ให้การอบรม มีผู้เข้ารับการอบรม 70 คน หลังจากจบการศึกษาประมาณ 1 ปีครึ่ง ทางสำนักงานจึงจัดงานให้ออกแสดง

2. ผลงานของนางฉวีวรรณ พันธุ (ดำเนิน)

นางฉวีวรรณ พันธุ (ดำเนิน) เริ่มงานแสดงหมอลำครั้งแรก ที่อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี ในราคาว่าจ้าง 1,300 บาท ซึ่งได้แสดงลำคู่กับฝ่ายชาย คือนายเข้มทอง ฉันทวี จากการแสดงครั้งนี้เป็นผลทำให้เป็นที่แพร่หลาย รู้จักกันในหมู่คณะหมอลำเขตจังหวัดอุบลราชธานี จึงได้ร้องหมอลำคู่กับฝ่ายชายที่มีชื่อเสียง ยกตัวอย่างเช่น หมอลำทองคำ เพ็งดี หมอลำเปลี่ยน วิมลสุข และหมอลำเคน ดาเหลา เป็นต้น

ในขณะที่เข้ารับการอบรมอยู่ที่สำนักงานหมอลำ ได้คิดประดิษฐ์ผลงานหมอลำร่วมกับ อาจารย์ทองคำ เพ็งดี ในทำนองลำเรื่องตอกลอนซึ่งลำด้วยกัน 2 คน มีลักษณะลำเล่านิทานเรื่องต่าง ๆ และได้นำไปบันทึกเสียงออกอากาศทางสถานีวิทยุได้รับการนิยมแพร่หลายมาก บริษัทรีเวอร์บราเธอร์แห่งประเทศไทย จึงว่าจ้างให้ไปบันทึกเสียงให้กับบริษัทในปี พ.ศ.2506 ออกอากาศทางสถานีวิทยุในรูปแบบของหมอลำหมู่ (หมอลำเรื่อง) ทำนองตอกลอน และตั้งชื่อให้ว่า คณะรังสีมันต์

บริษัทห้างขายยาอังกฤษตรางูแห่งประเทศไทย ได้ว่าจ้างให้แสดงหมอลำออกอากาศ ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ ช่อง 5 ขอนแก่น เป็นระยะเวลาประมาณ 3 ปี ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 จนถึงปี พ.ศ. 2514 ได้มีผู้ว่าจ้างให้ไปแสดงหมอลำในสถานที่ต่าง ๆ จนเป็นที่นิยมยอมรับกันในหมู่ศิลปินทั่วทุกภูมิภาค และได้จัดทำการบินบันทึกเสียงลงในแผ่นทั้งทำนองลำกลอนและลำเรื่องเป็นจำนวนมาก ลำกลอนที่ทำให้ผู้ฟังชื่นชอบมากที่สุด ได้แก่ กลอนอาลาทุ่งรวงทอง (เด็กน้อยนอนล่อร้อง) กลอนชีวิตชาวนา 1-2 กลอนพระธาตุพนมรุ่งและทำนองลำเต้ย ส่วนทำนองลำเรื่อง ได้แก่ เรื่องพระสุธนนางมโนห์รา เรื่องนางแดงอ่อน เรื่องท้าวกำกาดำ เรื่องจำปาสดัน เรื่องการะเกด เรื่องสุริวงศ์ เรื่องโสวส์ เป็นต้น

ในปี พ.ศ.2518 ได้สมัครลงแข่งขันงานมหกรรมหมอลำที่ทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุดรธานี ผู้เข้าร่วมการแข่งขันมีทั้งหมด 40 คณะ คณะหมอลำของนางฉวีวรรณ พันธุ ได้รับชัยชนะเป็นอันดับหนึ่ง เป็นผลสร้างชื่อเสียงให้กับคณะหมอลำของนางฉวีวรรณ พันธุ อย่างมาก ได้รับว่าจ้างให้ไปแสดงทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ จนได้รับโล่เกียรตินิยม จากจังหวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้แล้วได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ฝึกฝนการแสดงหมอลำให้แก่ลูกศิษย์อีกมากมาย

ในปี พ.ศ.2523 กรมศิลปากรได้เชิญนางฉวีวรรณ พันธุ เป็นอาจารย์สอนนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสานที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด ได้คิดประดิษฐ์ทำรำผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองมาตามลำดับ อาทิ ฟ้อนมโนห์รา เล่นน้ำ รำตึงครกตึงสาก ฟ้อนภูไทสามเผ่า แม่บทอีสาน แข็งแข็งซ้อง แมงตับเต่า แข็งบังไฟ เป็นต้น นางฉวีวรรณ พันธุ ได้นำชุดการแสดงเหล่านี้ไปจัดแสดงหน้าพระที่นั่งสวนอัมพร และหน้าพระที่นั่งพระราชวังพญาไทราชินีเวศน์ นอกจากนี้แล้วได้จัดออกแสดงตามส่วนภาคต่าง ๆ ของประเทศจนได้รับชื่อเสียงในนามของวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด

ในปี พ.ศ.2527 ศูนย์วัฒนธรรมญี่ปุ่นได้เชิญนางฉวีวรรณ พันธุ ไปเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน (หมอลำกลอน) คู่กับหมอลำเคน ดาเหลา ที่ประเทศญี่ปุ่น โดยนำไปแสดงแลกเปลี่ยนกับชาวต่างประเทศ อาทิเช่น อินเดีย เกาหลี ญี่ปุ่น ได้รับความชื่นชมจากชาวต่างประเทศเป็นอันมาก ใช้เวลาจัดแสดงเป็นเวลา 1 เดือน

ในปี พ.ศ.2529 ได้รับโล่ศิลปินดีเด่นแห่งภาคอีสานจาก พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ โดยมหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคามนำข้อเสนอเข้ารับการศึกษาคัดเลือก

ในปี พ.ศ.2532 ได้เดินทางไปแสดงในงานสมโภช 2000 ปี ของประเทศเยอรมัน เป็นเวลา 1 เดือน และได้เดินทางไปแสดงในงานเทศกาลประจำปีของประเทศเนเธอร์แลนด์ ต่อมาได้นำผลงานด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสานไปแสดง ณ ประเทศออสเตรเลีย ประเทศนิวซีแลนด์ ประเทศสิงคโปร์ ประเทศมาเลเซีย เขตปกครองพิเศษฮ่องกง นอกจากนี้แล้วได้ตามเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ไปจัดแสดงที่ประเทศลาวด้วย (พจน์มัลย์ สมรรฤบุตร, 2538, หน้า 231-233)

ปัจจุบันนอกจากจะเป็นอาจารย์พิเศษสอนนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ดแล้ว นางฉวีวรรณ พันธุ ยังได้รับเชิญเป็นวิทยากรพิเศษให้แก่สถาบันการศึกษาหลายแห่ง และได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์พื้นบ้าน พ.ศ.2536) นับเป็นศิลปินหมอลำผู้หญิงคนแรกของประเทศไทยที่เป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานีและได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยมหาสารคามและมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด นับว่าเป็นเกียรติยศชื่อเสียงแก่ชาติตระกูลและชาวอุบลราชธานีสืบมา

ภาพ 3 นางฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) พ.ศ.2536 (ที่มา: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2549)

นางบุญเพ็ญ ไผ่ผัวชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี พ.ศ.2540

1. ประวัตินางบุญเพ็ญ ไผ่ผัวชัย

นางบุญเพ็ญ ไผ่ผัวชัย เกิดเมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ.2475 (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ที่จังหวัดอุบลราชธานี บิดาชื่อนายช่วย ไผ่ผัวชัย มารดาชื่อนางตอน ไผ่ผัวชัย สมรสกับ นายพัว พูลทอง (ถึงแก่กรรม) มีบุตรและธิดา 8 คน ต่อมาได้สมรสกับนายเคน ดาเหลา ด้านการศึกษา นางบุญเพ็ญ ไผ่ผัวชัย จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านดอนจิกตำบลดอนจิก อำเภอพิบูลย์รักษ์ จังหวัดอุบลราชธานี นางบุญเพ็ญ ไผ่ผัวชัย เข้าสู่วงการหมอลำ เมื่ออายุ 12 ปี โดยฝึกกำกับหมอลำทองมี สายพิน และหมอลำสุบรรณ พลະສຸຣຍ

ที่อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี และได้ติดตามไปลำในที่ต่าง ๆ จนผู้ชมเริ่มรู้จักมากขึ้นพอเข้าอายุ 14 ปี เริ่มรับงานเองบ้าง ผลงานแสดงแต่ละครั้งสร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จักไปทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือจนอายุ 23 ปี เป็นยุคแรกที่มีชื่อเสียงเนื่องจากมีงานแสดงทั้งกลางวันกลางคืน กลอนลำแต่ละกลอนให้คิดสนใจเสียงท่วงทำนองและจังหวะการร้องลำสนุกสนานเร้าใจผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง

2. ผลงานของนางบุญเพ็ง ฝัฝิวชัย

นางบุญเพ็ง ฝัฝิวชัย ได้รับการยกย่องจากผู้ชมว่าเป็นนักแสดงหมอลำฝ่ายหญิงที่มีความสามารถในการด้นกลอนสด มีปฏิภาณไหวพริบโต้ตอบกับหมอลำฝ่ายชาย จนหมอลำชายบางคนไม่กล้าที่จะประชันปากด้วย เพราะไม่มีความสามารถเพียงพอ (การชมศิลปะพื้นบ้านหมอลำกลอนให้สนุกของชาวอีสาน คือการได้ชมได้ฟังการโต้ตอบกันระหว่างหมอลำฝ่ายชายและฝ่ายหญิง โดยเฉพาะการด้นกลอนสดที่ขบเคี้ยวกันด้านปฏิภาณไหวพริบเชิงรุกเชิงรับทั้งการร้องลำและร่ายรำเพื่อแสดงความเก่งกล้า เจ้ากรรมการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าการเลือกเฟ้นกลอนที่สามารถโต้ตอบกับคู่ลำได้ทันท่วงที และเหนือกว่าเพื่อให้อีกฝ่ายหมดหนทางตอบโต้) ซึ่งนางบุญเพ็ง ฝัฝิวชัยได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถในด้านนี้ จนได้รับความนิยมจากประชาชน ทำให้บริษัท กมลสุโกศล ติดต่อให้บันทึกเสียงลงแผ่นเป็นหมอลำหญิงคนเดียวที่ได้อัดแผ่นเสียงเมื่อปี พ.ศ.2498 ผลงานการลำของนางบุญเพ็ง ฝัฝิวชัย จึงแพร่หลายมากขึ้น จนได้รับความนิยมของประชาชนในระยะนั้นสูงมากเป็นพิเศษ

ผลงานที่โดดเด่น ของนางบุญเพ็ง ฝัฝิวชัย ในปี พ.ศ.2514-2521 บริษัทเสียงสยามและบริษัทกรุงไทยได้ผลิตเทปผลงานของนางบุญเพ็ง ฝัฝิวชัย ออกจำหน่ายถึง 500 ชุด ซึ่งเป็นระยะที่ได้รับความนิยมสูงสุดต้องรับงานแสดงทั้งกลางวันกลางคืน และยังสละเวลาแสดงผลงานให้กับหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชนต่าง ๆ มากมาย ยกตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ.2522 ได้เข้าร่วมแสดงในการสัปดาห์วัฒนธรรมอีสานในงานประสาธปริญาพุทธศาสนบัณฑิตและงานอนุสรณ์ครบรอบ 90 ปี แห่งการสถาปนามหาธาตุวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เป็นวิทยากรอบรมพัฒนาสื่อพื้นบ้าน ณ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดอุดรธานี ในปี พ.ศ. 2526 ช่วยเหลืองานการศึกษาออกโรงเรียน จังหวัดกาฬสินธุ์ ในปี พ.ศ.2529 และ พ.ศ.2533 ร่วมสาธิตในสารคดีจากที่ราบสูง ของสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 5 นอกจากนี้ ในปี พ.ศ.2534 รมรงค์โครงการอีสานไม่กินปลาติบ ของจังหวัดกาฬสินธุ์ และรมรงค์ประชาธิปไตย ณ โรงเรียนพลวิทยาคม รวมถึงในปี พ.ศ.2535 เข้าร่วมการสัมมนาและประชาสัมพันธ์ป้องกันเอดส์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของกรมประชาสัมพันธ์ และร่วมสนับสนุนการจัดงานคาราวานอีสานไม่กินปลาติบ ร่วมกิจกรรมไหว้ครู ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ดร่วมกิจกรรมเทิดพระเกียรติและรมรงค์กินปลาติบกับสมาคมปราบพยาธิใบไม้ตับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

เกียรติคุณที่เคยได้รับตลอดระยะเวลา 53 ปี ของนางบุญเพ็ง ฝัฝิวชัย มีดังนี้ เป็นผู้ที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่นประจำปี พ.ศ.2533 ได้รับเกียรติจากศูนย์วัฒนธรรมญี่ปุ่น เชิญไปแสดงแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างวันที่ 14-25 พฤศจิกายน พ.ศ.2536 ณ ประเทศญี่ปุ่น และได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ประจำปี พ.ศ.2537 จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งนางบุญเพ็ง ฝัฝิวชัย ได้สร้างผลงานไว้มากมายเป็นที่รู้จักในฉายา “ราชินีหมอลำกลอน” ทั้งยังได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์เป็นจำนวนมาก เช่น หมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ประจำปี พ.ศ.2536

จากประวัติชีวิตและผลงานดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจึงประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติให้นางบุญเพ็ง ฝัฝิวชัย เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ประจำปี พ.ศ.2540 เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ.2540 (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2548, หน้า 58) นับว่าเป็นหมอลำผู้หญิงคนที่ 2 ที่ได้รับการคัดเลือกเป็นศิลปินแห่งชาติด้านศิลปะการแสดงหมอลำที่สร้างชื่อเสียงให้ชาวจังหวัดอุบลราชธานี

ภาพ 4 นางบุญเพ็ญ ไข่ผิวชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี พ.ศ.2540
(ที่มา: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2549)

นายฉลาด ส่งเสริม (ป. ฉลาดน้อย) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี พ.ศ.2548

1. ประวัตินายฉลาด ส่งเสริม (ป. ฉลาดน้อย)

นายฉลาด ส่งเสริม หรือ ป. ฉลาดน้อย เกิดเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2490 ที่บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี สมรสกับนางสมบุรณ์ ส่งเสริม มีบุตร 3 คน คือ นายอติชาติ ส่งเสริม นางสาววาสนา ส่งเสริม และเด็กหญิงจารุวรรณ ส่งเสริม ซึ่งนายฉลาด ส่งเสริม (ป. ฉลาดน้อย) เป็นหมอลำเรื่องต่อกลอน ที่มีความโดดเด่นเป็นที่รู้จักในด้านน้ำเสียงที่กังวานแจ่มใส คำร้องมีการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ เป็นแบบฉบับเฉพาะตัวยากที่คนอื่นจะลอกเลียนแบบได้ โดยเฉพาะความสามารถแต่งกลอนลำทำนองเมืองอุบล จะนำเอาสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติตามท้องถิ่น เช่น ดิน ลม ฟ้า อากาศ ต้นไม้ มาแต่งเป็นกลอนลำ กลอนลำแต่ละกลอนจะมีคติสอนใจผู้ฟังอยู่เสมอ ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง และสามารถร้องหมอลำได้หลายประเภท ทั้งลำยาว ลำเพลิน ลำเรื่อง ลำต่อกลอน ผลงานเด่น ได้แก่ นางนกระยางขาว ท้าวกำกาดำ พระเวสสันดรชาดก องค์ลีลามลำนึกบาป พุทธประวัติตอนสิทธัตถะกุมารออกบวช นางนกระจอกน้อย ผาแดงนางไอ่ ลูกเขยไทยสะใภ้ลาว เพลงรักบุญบังไฟ เป็นต้น ด้านการศึกษา นายฉลาด ส่งเสริม จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนวิจิตรราษฎร์สามัคคี ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ.2500 และบิดาได้นำไปฝากพระครูเจียม วัดบูรพาพิสัย บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อบวชเรียนพระธรรมวินัยบาลีไวยากรณ์ อักษรขอม และฝึกเทศน์เสียงตามบุญมหาชาติเกือบทุกหมู่บ้านในตำบลหนองบ่อต่อมาสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนสมเด็จพระเจ้าสุภัทราวุฒิวรวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ.2502 ต่อมาบิดาได้นำไปฝากเจ้าอาวาสวัดบูรพาพิสัย เพื่อเข้าเรียนนักธรรมโท พ.ศ.2503 ได้ศึกษานักธรรมชั้นเอก และในขณะเดียวกันยังเทศน์เสียงในงานบุญมหาชาติในอำเภอเมืองอุบลราชธานีด้วยน้ำเสียงไพเราะ พ.ศ.2504 ขณะที่เป็นสามเณร ได้ฝึกร้องหมอลำตามเสียงทางวิทยุ ว.ป.ถ. 6 ในแนวเสียงของหมอลำทองคำ เพ็งดี และหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน โดยเฉพาะลำล่องนันทนางแดงอ่อน พ.ศ.2505 ลาสิกขาบทจากสามเณรบิดาได้พาไปฝากเป็นศิษย์อาจารย์สุวรรณ ตั้งทอง ให้ฝึกลำกลอน (ลำทางสั้น) และลำคู่ ฝึกได้ 4 เดือน ไม่เกิดความชำนาญ เพราะต้องท่องกลอนยาวซึ่งยาวมากจึงหยุดพักระยะหนึ่ง แล้วหันไปร้องหมอลำหมู่ที่บ้านหนองบ่อกับคณะ ก. สำราญศิลป์ โดยมีอาจารย์กั้ง ธิมา เป็นผู้ฝึกสอนจนสามารถผลิตผลงานด้านการแสดงและการแต่งกลอนลำได้ พ.ศ.2506

2. ผลงานของนายฉลาด ส่งเสริม (ป.ฉลาดน้อย)

ผลงานดีเด่น ตั้งวงเป็นของตนเองชื่อ คณะ ป.ฉลาดน้อยรุ่งเรืองศิลป์ ในปี พ.ศ.2512 ได้รับการติดต่อให้ไปร่วมงานแสดงเป็นพระเอกกับคณะอุบลพัฒนา โดยมีนางอังคณา คณไชย เป็นนางเอก บันทึกเสียงลำเป็นครั้งแรกเรื่องนางประกายแก้ว นางนกระยางขาว ท้าวกำกาดำจนได้รับความนิยม ปี พ.ศ.2514 ในเวลาต่อมาได้ตั้งคณะหมอลำ “คณะเพชรอุบล” รับแสดงหมอลำทั่วทุกภาคในประเทศไทย ปี พ.ศ.2518 ได้รับเลือกให้เป็นประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองอุบลราชธานี ปี พ.ศ.2542 ดำรงตำแหน่ง “ที่ปรึกษาสภาวัฒนธรรม” ในปี พ.ศ.2514-2545 เดินทางไปเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นที่รัฐโอกาโฮมา เมืองฟอร์ตสมิท เมืองแคลิฟอร์เนีย เมืองลอสแอนเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา รัฐจอร์เจีย เมืองแอตแลนต้า ฟลิดาวิซิดี ลำเรื่อง ต่อกลอนชุดนางนกระยางขาว ในปี พ.ศ.2543 ร่วมแสดงหมอลำในนาฏกรรมประกอบแสง เสียง เรื่อง “เจ้าคำผาง ผู้สร้างเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ณ โรงละครศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.2546 ผลิตผลงานลำเรื่องต่อกลอนชุด ปลายบุทองนางนกระจอกน้อย ผาแดงนางไอ่ เผยแพร่ในรูปแบบของวีซีดี ในปี พ.ศ. 2547 นอกจากผลงานด้านการแสดงแล้ว นายฉลาด ส่งเสริม ยังมีส่วนในการพัฒนาผลงานวิชาการด้านศิลปะการแสดง กล่าวคือท่านเป็นผู้วางแนวคิดในการแต่งกลอนลำประกอบการแสดงลำเรื่องต่อกลอนทุกเรื่องที่แสดง และเป็นผู้คิดค้นทำนองลำ “ทำนองเมืองอุบล” จนพากันเรียกว่า “ทำนอง ป.ฉลาดน้อย”

รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ ได้รับโล่รางวัลทองคำผิงเพชร ในการประกวดหมอลำเรื่องต่อกลอนเรื่อง “นางนกระยางขาว” ของกรมประชาสัมพันธ์ ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 จังหวัดขอนแก่น ในปี พ.ศ.2515 ได้รับโล่รางวัล ตัวประกอบฝ่ายชายยอดเยี่ยมในการประกวดหมอลำเรื่องต่อกลอนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2533 ได้โล่เชิดชูเกียรติคุณเป็นศิลปินดีเด่นของ จังหวัดอุบลราชธานี สาขา ศิลปะการแสดง ประจำปี พ.ศ.2544 และได้รับเชิดชูเกียรติสุดยอดศิลปินพื้นบ้านอีสานประเภทลำเรื่องต่อกลอนในโอกาสฉลอง 40 ปี มหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ.2547 ต่อมานายฉลาด ส่งเสริม หรือหมอลำ ป.ฉลาดน้อยได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ประจำปี พ.ศ.2548 นับว่าเป็นสุดยอดชาวจังหวัดอุบลราชธานีที่มีชื่อเสียงและเชี่ยวชาญในด้านหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองเมืองอุบลที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะ

ภาพ 5 นายฉลาด ส่งเสริม (ป.ฉลาดน้อย) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี พ.ศ.2548 (ที่มา: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2549)

นางนิตยา (บานเย็น) รากแก่น ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี พ.ศ.2556

1. ประวัตินางบานเย็น รากแก่น

นางนิตยา รากแก่น หรือ นางบานเย็น รากแก่น เกิดเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2495 ปัจจุบันอายุ 65 ปี ที่บ้านกุดกลอย ตำบลโนนสว่าง อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันเป็นอำเภอกุดข้าวปุ้น) จังหวัดอุบลราชธานี สมรสกับคุณ เทพบุตร วัฒนชัยฤกษ์ (สถานภาพสมรสหย่าร้างเมื่อปี พ.ศ.2527) มีบุตรชาย 1 คน หญิง 2 คน คือ นางอัยยรีดา สุวิหะเสถียร นางสาวชาณัชชา รากแก่น (แคนดี้ รากแก่น) และนายธีรชัย วัฒนชัยฤกษ์ (โทนี่ รากแก่น)

สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านท่าวังหิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี นางบานเย็น รากแก่น มีความเป็นอัจฉริยะด้านการแสดงมาตั้งแต่เด็ก เมื่อขึ้นประถมศึกษาแล้วได้คลุกคลีอยู่กับญาติผู้ใหญ่ที่เป็นศิลปินพื้นบ้าน คือหมอลำหนูเวียง แก้วประเสริฐ หมอลำชื่อดังของจังหวัดอุบลราชธานี โดยมีคุณพ่อสุดตา และคุณแม่ ซึ่งเป็นหมอลำ ในท้องถิ่นคอยให้กำลังใจและฝึกฝนทักษะการลำเอกลักษณ์เด่นของ นางบานเย็น รากแก่น อยู่ที่รูปร่างและหน้าตาที่สวยงามแล้วยังมีลีลาการร่ายรำที่สง่างามสามารถท่องกลอนลำและพ้องได้อย่างงดงาม บานเย็น รากแก่น เริ่มออกแสดงหมอลำครั้งแรกเมื่ออายุ 14 ปี ด้วยน้ำเสียงมหาเสน่ห์และรูปร่างหน้าตาสวย มีลีลาในการลำไม่เหมือนใคร อายุ 18 ปี ได้เป็นหัวหน้าวงดนตรีลูกทุ่งหมอลำคณะบานเย็น รากแก่น มีการแสดงตามจังหวัดต่าง ๆ การแสดงบนเวทีระดบชาติมากมาย จนได้รับการยกย่องเป็นราชินีลูกทุ่งหมอลำ จากความเพียรพยายามพัฒนาความสามารถทางด้านนาฏศิลป์และการแสดงตลอดจนผลงานเป็นที่ประจักษ์ สภามหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี จึงมีมติอนุมัติปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขานาฏศิลป์และการละคร ให้แก่นางนิตยา รากแก่น เมื่อปี พ.ศ.2544 (ทินกร อัดไพบูลย์, 2554, หน้า 40-43)

2. ผลงานของนางบานเย็น รากแก่น

ผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้กับนางบานเย็น รากแก่น จนได้รับการยกย่องเป็นราชินีลูกทุ่งหมอลำ คือเพลงจั่วต้องต้อนอันผู้ว่าลำเพลิน และลำเรื่องตอกกลอนอีกมากมาย รวมทั้งได้รับรางวัลพระราชทานผู้นุรักษ์เพลงพื้นบ้านดีเด่นจากพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชทินนิตตามาตุ ในปี พ.ศ.2539 รับโล่เกียรตินิยมจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในงาน 60 ปีเล่าขานตำนานลูกทุ่งไทย ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติประเทศไทย ในปี พ.ศ.2542 ได้รับโล่เกียรตินิยม ศิลปินเด่นจังหวัดอุบลราชธานี สาขาศิลปะการแสดงด้านการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ) ประจำปี พ.ศ.2543 จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2543 ได้รับโล่ “พินเศทองคำพระราชทาน” ครั้งที่ 3 ศิลปินเกียรติยศหญิง ในปี พ.ศ.2553 ได้รับเหรียญคุณแม่ดีเด่นปี พ.ศ.2556 จากพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีรัศมิ์ พระวรชายา ณ อิมแพคอารีนา เมืองทองธานี ในปี พ.ศ.2556

นางบานเย็น รากแก่น เป็นศิลปินที่มีการสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะการแสดงมีการปรับเปลี่ยนการร้องหมอลำสู่การร้องเพลงลูกทุ่งเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยมีเทคนิคในการใช้เสียงสร้างเครื่องแต่งกายท่ารำ ที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตนจากผลงานทำให้ได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ ด้านศิลปะการแสดงหมอลำที่เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของชาวจังหวัดอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.2556 นับเป็นศิลปินแห่งชาติด้านหมอลำคนที่ 6 ของชาวจังหวัดอุบลราชธานี โดยมีมติที่ยึดถือในการให้อาชีพหมอลำดังนี้ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2556, หน้า 155)

จงใช้ชีวิตให้เหมือนมนุษย์

มีความสุขที่สุดเหมือนคนทั่วไป

ต่อให้ถูกยกย่องว่าสูงแค่ไหน

ก็อยู่เหนือใคร ๆ ไม่ได้อยู่ดี

จงข้อสัตย์ต่ออาชีพของเรา

พัฒนาตราบเท้าลมหายใจยังมี

สูงแคไหน หัวใจก็ยังเป็นคนที่พลี

แต่เท่านี้ยังเดินดิน และไม่มีปีกบินเหมือนนก

ภาพ นางนิตยา (บานเย็น) รากแก่น ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี พ.ศ.2556
(ที่มา: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2549)

สรุป

จากข้อมูลที่กำลังมาอาจกล่าวได้ว่า “จังหวัดอุบลราชธานีเป็นราชธานีแห่งหมอลำ” เป็นเมืองที่รวมของศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2529 - 2556 รวมทั้งสิ้น 6 ท่าน จังหวัดอุบลราชธานีนับเป็นจังหวัดเดียวในภาคอีสานที่มีศิลปินแห่งชาติด้านหมอลำและนำมาซึ่งความภาคภูมิใจของชาวอุบลราชธานีเป็นอย่างยิ่ง ศิลปินแห่งชาติที่ได้รับการพิจารณาคัดเลือกทั้งหมดได้สร้างความสุขและความภูมิใจให้แก่ชาวอุบลราชธานี และเป็นการสนับสนุนความเป็นปราชญ์ด้านหมอลำของชาวอุบลราชธานี ตลอดจนอนุรักษ์วัฒนธรรมให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ การพิจารณาให้ศิลปินที่มีความโดดเด่นด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีโดยการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ พร้อมทั้งให้มีระเบียบการจ่ายเงินสวัสดิการ จากกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติให้เป็นค่าตอบแทนเดือนละ 20,000 บาท มีค่ารักษาพยาบาลและสวัสดิการอื่น ๆ นับเป็นความภาคภูมิใจของศิลปินแห่งชาติอย่างสูงสุด

นอกจากนี้ยังมีศิลปินผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมในระดับชาติ ที่ได้เข้ารับโล่และเข็มเชิดชูเกียรติพร้อมกับศิลปินแห่งชาติจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่สร้างชื่อเสียงให้จังหวัดอุบลราชธานีอีก 4 ท่าน ที่ได้รับเงินสวัสดิการสวัสดิการดูแลและมาเยี่ยมเยียนติดตามผลงานเป็นประจำที่ควรเฝ้าหมายดังนี้ นายประดับ ก้อนแก้ว สาขาช่างฝีมือ (ทำเทียนพรรษา) ในปี พ.ศ.2530 นายณรงค์ พงษ์ภาพ ด้านศิลปะการแสดง ในปี พ.ศ.2532 นางคำปุน ศรีใส สาขาทัศนศิลป์ ศิลปหัตถกรรมเครื่องจักสาน ในปี พ.ศ.2537 และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทินกร อัดไพบูลย์ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้านภาคอีสานโปงลาง) ในปี พ.ศ. 2538 นอกจากนี้ มีอีก 4 ท่านที่ควรกล่าวถึง แม้ว่าทุกท่านจะถึงแก่กรรมแล้ว คือ นายดวง วังสาสุน สาขาวรรณศิลป์ (ร้อยกรองพื้นบ้าน) ในปี พ.ศ.2540 นายปรีชา พิณทอง นายอุสาค์ จันทรวิจิตร และ นายพจน์ วงศ์เมืองจันทร์ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นศิลปินชาวอุบลทั้งสิ้นนำมาซึ่งความภาคภูมิใจของชาวจังหวัดอุบลราชธานีเป็นอย่างยิ่งถือได้ว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ต้องรักษาไว้ให้แก่ลูกหลานสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2549). ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงหมอลำ. สืบค้น มีนาคม 20, 2559, จาก http://art2.culture.go.th/index.php?case=artistDetail&art_id=43&pic_id=.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2556). ศิลปินแห่งชาติพุทธศักราช 2546. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ทินกร อุตไพบูลย์. (2554). พัฒนาการหมอลำสู่เพลงลูกทุ่งประยุกต์ : กรณีศึกษา ศิลปินบ้านเย็น รากแก่น. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2557). สิ้นแล้ว “เคน ดาเหลา” ศิลปินแห่งชาติหมอลำกลอนชื่อดังอีสาน. สืบค้น มีนาคม 9, 2559, จาก <http://www.manager.co.th/local/viewNews.aspx?NewsID=9570000116514>.
- พจน์มาลัย สมรรคบุตร. (2538). แนวความคิดประดิษฐ์ท่ารำเซิ้ง (พิมพ์ครั้งที่ 2). อุตรธานี: สำนักส่งเสริมวิชาการสถาบันราชภัฏอุตรธานี.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2538). ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม พุทธศักราช 2538. กรุงเทพฯ: ศูรสภาลาดพร้าว.
- สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. (2548). อุบลราชธานีแห่งหมอลำ. อุบลราชธานี: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.